Колмакова В.М.
кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу природних ресурсів та екологічної безпеки,
Інститут демографії та досліджень якості життя
імені Михайла Птухи
Національної академії наук України

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-573-3-34

ЕКОСИСТЕМНИЙ ВИМІР ОЦІНЮВАННЯ ЗАГРОЗ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ АДАПТАЦІЇ ДО ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Серед низки сучасних досліджень проблеми оцінювання ризиків та загроз резилієнтності якості життя населення виняткову важливість мають загальні концептуальні підходи щодо визначення ризиків і вразливості, викладені в оціночних доповідях Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (МГЕЗК), зокрема AR5 [1], які в Україні знайшли розвиток у Методичних рекомендаціях для здійснення оцінки ризиків та вразливості соціально-економічних секторів та природних складових до зміни клімату [2]. Заслуговує на увагу аналіз кращих світових практик національних систем оцінювання ризиків і загроз, який розкриває нові можливості для України в забезпеченні національної стійкості [3]. Конкретні рекомендації та методичні підходи, які ґрунтуються на результатах ідентифікації оцінювання зовнішніх природно-ресурсних та екологічних загроз резилієнтності якості життя населення України, розкрито в останніх дослідженнях [4, 5].

Для оцінки загроз резилієнтності якості життя за екосистемним фактором у межах адміністративних регіонів України було застосовано показник конфліктності, який характеризує ступінь потенційного навантаження на екосистеми в межах регіонів, та проведено ранжування загроз за методикою оцінювання показників екологічного рейтингу областей України за 2022 рік [6].

Показник детеріорації за екосистемним фактором є інтегральним показником, який враховує загальні обсяги негативного антропогенного впливу трьох ключових критеріїв (викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря; скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об’єкти; загальних обсягів утворення відходів) на екосистемні процеси й екологічний стан регіону, що в результаті порушує цілісність екосистеми (детальніше [5]). Показник конфліктності визначався за кожним окремим із вище визначених критеріїв і розраховувався відносно загальної площі регіону, яку умовно розглядали як цілісну екосистему.

За результатами дослідження оцінювання загроз резилієнтності якості життя в екосистемному вимірі було виявлено, що загальна екологічна ситуація в Україні є регіонально поляризованою й демонструє чітку просторову нерівномірність екологічного навантаження в межах адміністративних регіонів, яке підтверджено проведеним SWOT-аналізом (табл. 1).

Таблиця 1

SWOT-аналіз оцінювання загроз резилієнтності якості життя населення України в екосистемному вимірі

S – Сильні сторони	**W – Слабкі сторони**
Екологічну стійкість до загроз демонструють Закарпатська, Чернівецька, Тернопільська та Хмельницька області через низький рівень промислової концентрації виробництва, переважно аграрну чи рекреаційну спеціалізацію, відсутність великих забруднюючих підприємств	Регіональна полярність і просторова нерівномірність екологічного навантаження. Найвищі рівні конфліктності в регіонах за критеріями: • *загальні викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря* – м. Київ, Донецька, Дніпропетровська та Івано-Франківська області; • *скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти* – м. Київ, Львівська, Дніпропетровська, Донецька області (потребують першочергової уваги в контексті модернізації систем водоочистки й контролю за скидами); • *утворення відходів* – м. Київ, Дніпропетровська, Полтавська, Донецька області (потребують терміново вдосконалення інфраструктури поводження з відходами, контролю промислових підприємств)
O – Можливості	**T – Загрози**
Застосування комплексного екосистемного підходу із урахуванням регіональної специфіки дозволить забезпечити поступове зниження конфліктності екосистемного характеру та сприятиме формуванню збалансованої моделі природокористування за сприяння та підтримки місцевих громад	Основними причинами критичної екологічної ситуації в «гарячих» точках (м. Київ, Дніпропетровська, Донецька та інші обл.) є надмірна концентрація промислового виробництва, високі обсяги викидів і скидів, недосконалість інфраструктури з очищення стоків і переробки відходів, а також інтенсивна урбанізація. Можливе поглиблення загроз на екосистемному рівні через військові дії, часткову втрату чи знищення середовищ існування; зміну клімату; поширення інвазійних видів; забруднення; надмірну експлуатацію природних ресурсів

Джерело: складено автором за [4, 5, 7]

Результати виконаного SWOT-аналізу, з одного боку, свідчать, що екосистемний фактор демонструє просторову нерівномірність навантаження, особливо у промислових регіонах, тоді як, з іншого боку – існують певні можливості, які розкривають значний потенціал України для підвищення резилієнтності якості життя шляхом запровадження комплексного екосистемного підходу. При цьому

врахування виявлених регіональних особливостей дає змогу оптимально розподіляти природні ресурси й мінімізувати ризики деградації екосистем за рахунок запровадження системних заходів на рівні державної та регіональної політики:

• інтеграції екосистемних послуг у системи регіонального планування та екосистемного обліку, що дозволить ефективно використовувати природний потенціал територій;

• застосовування економічних стимулів для бізнесу, що впроваджує екологічні інновації;

• активізації участі місцевих громад у моніторингу екосистемних змін, що підсилює прозорість управління;

• розвитку «зелених» економічних моделей, які зменшують антропогенний тиск на екосистеми;

• підтримки екологічної освіти та просвітництва в громадах, що сприяє відповідальному ставленню до природних ресурсів.

Отже, комплексність таких дій сприятиме зниженню екологічних ризиків та підвищенню якості життя населення у довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел:

1. IPCC. 2014: Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, R.K. Pachauri and L.A. Meyer (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland, 151 p. URL: https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/SYR_AR5_FINAL_full.pdf

2. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Наказ від 03 червня 2023 р. № 386 «Про затвердження Методичних рекомендацій для здійснення оцінки ризиків та вразливості соціально-економічних секторів та природних складових до зміни клімату». URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0386926-23#Text

3. Резнікова О. О., Войтовський К. Є. Лепіхов А. В. Національні системи оцінювання ризиків і загроз: кращі світові практики, нові можливості для України : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2020. 84 с.

4. Методичні рекомендації та результати ідентифікації зовнішніх соціально-екологічних загроз для резилієнтності якості життя населення України / Лібанова Е.М., Хвесик М.А., Левковська Л.В. та ін. Київ : Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України, 2025. 48 с.

5. Методичний підхід і результати оцінки резилієнтності якості життя населення України в різні часові періоди / Лібанова Е.М., Хвесик М.А., Левковська Л.В. та ін. Київ : Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України, 2025. 83 с.

6. Екологічний рейтинг областей України 2022. URL: https://focus.ua/uk/ratings/504721-ekologicheskiy-reyting-oblastey-ukrainy-2021

7. Звіт про науково-дослідну роботу за темою № 16/1.1-24 «Здійснення оцінки ризиків та вразливості біорізноманіття до зміни клімату (остаточний)». 2024. 214 с. URL: https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2025/02/Zdijsnennya-otsinky-ryzykiv-ta-vrazlyvosti-bioriznomanittya-do-zminy-klimatu.pdf